

II.5

Etične vsebine pri delu psihologa v varstveno delovnih centrih

Špela Kerčmar

Povzetek

V prispevku smo v uvodu predstavili delo psihologa na področju socialnega varstva, in sicer v varstveno delovnem centru z osredotočanjem na strokovno delo z uporabniki storitve – odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju. V osrednjem delu smo primerjali *Kodeks poklicne etike psihologov* s Kodeksom etičnih načel v socialnem varstvu. Izpostavili smo tista področja obeh kodeksov, ki se v praksi najbolj dopolnjujejo. V nadaljevanju smo navedli najpogostejše etične dileme in občutljive teme pri delu z uporabniki preko primerov. Predstavili smo tudi posamezne možne kršitve obeh kodeksov ter etične dileme, ki še ostajajo. Prispevek zaključimo s ključnimi spoznanji in smernicami za kakovostno etično prakso psihologov na področju socialnega varstva, posebej pri delu z odraslimi osebami z motnjo v duševnem razvoju.

Ključne besede: varstveno delovni center, odrasle osebe z motnjo v duševnem razvoju, *Kodeks poklicne etike psihologov*, Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu, etične dileme

Uvod

Po Zakonu o socialnem varstvu (ZSV-UPB2) (2007) socialnovarstvene storitve opravljajo strokovni delavci, ki izpolnjujejo pogoje za opravljanje dela. Psiholog z opravljenim strokovnim izpitom iz socialnega varstva tem pogojem zadostuje. Po Pravilniku o standardih in normativih v socialnem varstvu (2010) se psiholog lahko kot strokovni delavec zaposli tudi v storitvi vodenja, varstva in zaposlitve pod posebnimi pogoji. Navedeno storitev nudijo varstveno delovni centri.

Varstveno delovni center je javni socialnovarstveni zavod, ki odrašlim osebam z motnjo v duševnem razvoju zagotavlja dnevno varstvo, vodenje in zaposlitev pod posebnimi pogoji ter institucionalno varstvo (Pravilnik o standardih in normativih v socialnem varstvu, 2010).

Dejavnost varstva, vodenja in zaposlitve pod posebnimi pogoji je namenjena ohranjanju pridobljenih znanj ter delovnih spretnosti, razvijanju novih sposobnosti, pridobivanju socialnih in delovnih navad, razvijanju individualnosti ter vključevanju v skupnost in okolje. Institucionalno varstvo je oblika varstva, ki nadomešča ali dopolnjuje funkcijo doma in lastne družine.

Upravičenci do storitve v varstveno delovnih centrih so odrasle osebe z motnjami v duševnem razvoju (osebe s prirojeno znižano ravno inteligentnosti, nižjimi sposobnostmi na kognitivnem, govornem, motoričnem in socialnem področju) in odrasle osebe z več motnjami (osebe z osebnostnimi ali težjimi senzornimi motnjami, osebe s prirojenimi ali pridobljenimi poškodbami gibalnega aparata, centralnega ali periferne živčevja) (Pravilnik o standardih in normativih v socialnem varstvu, 2010).

V varstveno delovnem centru sledimo sodobnim pristopom. Le-ti uporabnika celostno obravnavajo in mu zagotavljajo različne stopnje podpore (Česen, 2017).

Individualni pristop je glavno vodilo strokovnega dela, usmerjamo se v uporabnikove cilje in želje, upoštevajoč okolje, v katerega se vključuje vsakodnevno. Nudimo podporo, hkrati pa vzpodbujamo k čim aktivnejši vlogi pri soustvarjanju lastnega življenja.

Psiholog v varstveno delovnem centru opravlja dela in naloge na delovnem mestu, na katerem je zaposlen, npr. individualni habilitator. Delovne naloge so navedene v pravilnikih, npr. v *Pravilniku o organizaciji in sistematizaciji Varstveno delovnega centra Murska Sobota* (Varstveno delovni center Murska Sobota, b. l.).

Psiholog v varstveno delovnem centru organizira, spremlja in izvaja strokovno, diagnostično ter terapevtsko delo z uporabniki in izvaja individualne programe, vodi strokovno dokumentacijo, sodeluje s svojci, strokovnimi delavci in z drugimi institucijami. Psiholog prepoznava, spremlja in sodeluje pri reševanju težav ter stisk uporabnikov, diagnosticira in analizira individualne potrebe uporabnikov, načrtuje, spremlja ter usmerja individualizirano delo z uporabniki z upoštevanjem njihovih intelektualnih, socialnih in osebnostnih potencialov. Psiholog načrtuje in vodi timske obravnave. Varuje interese in pravice uporabnikov ter slednje varuje pred kakršno koli zlorabo.

Osrednji del

Psiholog, zaposlen v socialnem varstvu, sledi dvema kodeksoma etičnih načel: *Kodeksu poklicne etike psihologov* (Društvo psihologov Slovenije, 2019) in *Kodeksu etičnih načel v socialnem varstvu* (2014).

Kodeks poklicne etike psihologov je zapis najpomembnejših načel, po katerih ravnamo psihologi pri svojem delu (Društvo psihologov Slovenije, 2019).

Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu spoštujejo zaposleni na področju socialnega varstva. Hkrati spoštujejo tudi kodekse posameznih poklicev ali kodekse izvajalcev storitev, ki so jih le-ti v okviru svoje dejavnosti sprejeli in ki se nanašajo na ravnanje z uporabniki socialnega varstva (*Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu*, 2014).

Členi *Kodeksa poklicne etike psihologov* sočasno s členi *Kodeksa etičnih načel v socialnem varstvu* so vodilo pri delu psihologa, zaposlenega na področju socialnega varstva.

Na tem mestu se lahko postavlja vprašanje prioritete kodeksa ob možnih etičnih dilemah pri delu v praksi. Ali se v praksi lahko pojavljajo primeri, ki psihologa postavljajo pred etično dilemo, kateremu kodeksu slediti?

Etika v socialnem varstvu je etika poklicev (oz. njihovih izvajalcev), ki delujejo na področju socialnega varstva. Dragoš (1994) se je pred sestavo *Kodeksa etičnih načel v socialnem varstvu* spraševal, katere so (če sploh so) tiste specifične etične dileme, ki so značilne za strokovno delo z ljudmi na področju socialnega varstva, ki pa hkrati niso značilne za delo socialnih delavcev, psihologov, sociologov itd. Avtor meni, da je prednost dodatnega kodeksa lahko v tem, da povzame vse tisto, kar je dobrega v

vseh ostalih poklicnih kodeksih, da torej okrepi poudarke, ki bi bili izrecnega pomena za socialno varstvo.

V praksi se po dosedanjih izkušnjah izkazuje, da se kodeksa dopolnjujeta. Naloga psihologa je poiskati skupne točke obeh kodeksov, ki mu pomagajo pri reševanju etičnih dilem.

Primerjava Kodeksa poklicne etike psihologov (Društvo psihologov Slovenije, 2019) in Kodeksa etičnih načel v socialnem varstvu (2014)

Pri primerjavi obeh kodeksov ugotovimo, da posamezni členi Kodeksa etičnih načel v socialnem varstvu potrjujejo načela *Kodeksa poklicne etike psihologov*. V nadaljevanju izpostavljamo člene, ki so se izkazali kot najpomembnejši pri delu psihologa v varstveno delovnem centru.

Preglednica 1: Primerjava načel spoštovanje človekovih pravic iz *Kodeksa poklicne etike psihologov* (Društvo psihologov Slovenije, 2019) ter izbranih členov iz *Kodeksa etičnih načel v socialnem varstvu* (2014)

Kodeks poklicne etike psihologov	Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu – izbrani ujemajoči členi
1 Načela spoštovanja človekovih pravic	10. Spoštovanje odločitev posameznikov
	11. Možnost izbire pomoči
Členi 1.1.–1.24.	13. Spoštovanje človekove individualnosti, potreb in dostojanstva

Spoštovanje človekovih pravic je osnovno vodilo vsakega psihologa, ki dela na področju socialnega varstva v varstveno delovnem centru. Lačen (2016) poudarja, da imajo osebe z motnjo v duševnem razvoju univerzalno pravico do izbire in do odločanja. Spoštovanje odločitev, človekove individualnosti ter možnosti izbire zajemajo zgoraj navedeni členi iz Kodeksa etičnih načel v socialnem varstvu. Razvidno je, da je psiholog z upoštevanjem obeh kodeksov tista oseba v varstveno delovnem centru, ki promovira upoštevanje pravic oseb z motnjo, skrbi za njihovo uresničevanje, hkrati pa o etičnih kodeksih informira tudi ostale strokovne delavce in sodelavce.

Preglednica 2: Primerjava Načela strokovne kompetentnosti iz *Kodeksa poklicne etike psihologov* (Društvo psihologov Slovenije, 2019) ter izbranih členov iz *Kodeksa etični načel v socialnem varstvu* (2014)

Kodeks poklicne etike psihologov	Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu – izbrani ujemajoči členi
2 Načela strokovne kompetentnosti	6. Spoštovanje poklicne avtonomije
Členi 2.1 – 2.15.	20. Sodelovanje in medsebojna pomoč med delavci socialnega varstva pri delu z uporabniki

Psiholog, zaposlen na specifičnem delovnem mestu s specifičnimi delovnimi nalogami, vedno deluje po načelih obeh kodeksov ter ob tem upošteva poklicno identiteto in strokovno avtonomijo. Ob upoštevanju načel iz obeh kodeksov psiholog ohranja svojo poklicno identiteto in jo razvija s sodelovanjem z drugimi delavci socialnega varstva.

Preglednica 3: Primerjava Načela odgovornosti psihologa iz *Kodeksa poklicne etike psihologov* (Društvo psihologov Slovenije, 2019) ter izbranih členov iz *Kodeksa etični načel v socialnem varstvu* (2014)

Kodeks poklicne etike psihologov	Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu – izbrani ujemajoči členi
3 Načela odgovornosti psihologa	18. Zaupanje in varstvo osebnih podatkov
Členi 3.1.–3.17.	21. Odgovornost do družbe

Psiholog se zaveda svoje poklicne in strokovne odgovornosti pri delu z osebami z motnjo v duševnem razvoju, le-ta ga vodi pri delu z njimi, z njihovimi svojci, s sodelavci in s širšo javnostjo. Upošteva ranljivost te populacije ter se izogiba povzročanju škode. Še posebej upošteva varstvo osebnih podatkov, kar ga vodi pri sodelovanju z ostalimi strokovnimi delavci in s sodelavci v varstveno delovnem centru. Njegova naloga je tudi poudarjanje zaznane nepravilnosti in neenakosti ter delovanje v korist uporabnikov.

Preglednica 4: Primerjava načela integritete poklica iz *Kodeksa poklicne etike psihologov* (Društvo psihologov Slovenije, 2019) ter izbranih členov iz *Kodeksa etični načel v socialnem varstvu* (2014)

Kodeks poklicne etike psihologov	Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu – izbrani ujemaajoči členi
4 Načela integritete poklica	6. Spoštovanje poklicne avtonomije
Členi 4.1.–4.15.	19. Dolžnost izobraževanja in usposabljanja

Psiholog stalno spoštuje psihološko stroko in svoj poklic. Prizadeva si za vzajemni razvoj teorije in prakse, se izobražuje ter pridobljena znanja nadgrajuje.

Primerjava zgoraj navedenih načel obeh kodeksov nam kaže skupna področja, pri katerih se kodeksa dopolnjujeta, in izpostavlja pomembna področja etike pri praktičnem delu psihologa v varstveno delovnem centru.

Najpogostejše etične dileme in občutljive teme pri delu z osebami z motnjo v duševnem razvoju

Pri delu z osebami z motnjo v duševnem razvoju se v praksi pogosto pojavljajo etične dileme, največkrat vezane na pravice oseb z motnjo. Le-te so enake pravicam vseh ljudi, opredeljene v mednarodnih konvencijah, resolucijah in nacionalnih programih, vendar so pogosto kršene.

Lačen (2016) še posebej izpostavlja dve temeljni pravici, ki sta:

- pravica osebe z motnjo v duševnem razvoju in njene družine do izbire, še posebej pravica do drugačnosti, svobode, ter
- pravica do normalizacije v vseh bistvenih segmentih življenja, upoštevanje strogo individualno specifične potrebe in zadovoljitev le-teh.

Pri uresničevanju teh pravic imajo osebe z motnjo v duševnem razvoju v življenju prenekatere prepreke, ki pa jih poskuša psiholog s svojim strokovnim pristopom osvetliti in zmanjšati v največji možni meri.

Primeri etičnih dilem psihologa v varstveno delovnem centru

Primer dileme pri postavitvi osebe pod skrbništvo

Uporabnica z zmerno motnjo v duševnem razvoju je vključena v institucionalno varstvo in v storitev varstva, vodenja ter zaposlitve pod posebnimi pogoji. Navezala je telefonski stik z moškim in se z njim tudi srečala, imela sta nezaščiten spolni odnos. Uporabnica je želela s srečanji nadaljevati. K temu jo je napeljeval moški, ki je od nje želel le spolni odnos. Psiholog je z uporabnico opravil več pogovorov, kjer je izražala mešana mnenja in občutke, njena pripovedovanja niso bila konsistentna, ob različnih pogovorih je izražala različne želje glede zveze z moškim. Sklicani so bili timski sestanki, kjer so sodelovali uporabnica, zaposleni, psiholog. Na timskih sestankih je bilo sklenjeno, da se začne postopek postavitve pod skrbništvo (Družinski zakonik (DZ), 2017, čl. 239), saj se je presodilo, da uporabnica v tem primeru sama ne zmore delovati v svojo korist. Po končanem postopku in postavitvi uporabnice pod skrbništvo je njena skrbnica izrazila, da tveganemu vedenju (nezaščiteni spolni odnosi) nasprotuje, varstveno delovni center pa naj bi preprečil srečanja.

Psiholog je izpostavil etično dilemo, ki se nanaša na samoodločanje uporabnice. Člen 1.2. *Kodeksa poklicne etike psihologov* (Društvo psihologov Slovenije, 2019) psihologa zavezuje k ščitenju pravice do zasebnosti, samoodločanja in avtonomije. V primeru, ko je oseba z motnjo v duševnem razvoju postavljena pod skrbništvo, se za psihologa pojavlja etična dilema: kaj v primeru, če se pravice osebe, ki je bila postavljena pod skrbništvo, mogoče kršijo? Ali je kršitev pravic tudi, ko presodimo, da določena dejanja osebe z motnjo v duševnem razvoju slabo vplivajo nanjo? Ali je želja po zaščiti teh oseb velikokrat premočna? Ali jim dovolimo narediti napake ali jih raje zaščitimo in s tem tudi odvzamemo izkušnjo narediti napako?

Psihologova naloga je bila najprej slediti členu 3.17. *Kodeksa poklicne etike psihologov* (Društvo psihologov Slovenije, 2019), ki psihologe zavezuje k pozornosti na etične dileme, k prepoznavanju in reševanju le-teh v

skladu z načeli kodeksa. Psiholog je bil tisti, ki je dilemo najprej izpostavil ter vse prisotne pozval k razmisleku o vseh možnih etičnih vprašanjih.

Namen skrbništva za odrasle osebe je varstvo njihove osebnosti, ki se uresničuje z urejanjem zadev, ki jih te osebe ne morejo narediti same, ter zavarovanje pravic in koristi posameznikov (Družinski zakonik, 2017, čl. 239). Pri opisanem primeru si pravice in koristi uporabnice nasprotujejo. Vsaka oseba ima pravico do izbire partnerja ter do spolnosti. V primeru uresničevanja te pravice je skrbnica presodila, da uporabničino tvegano vedenje ne koristi njej, temveč le moškemu. Uporabnica sama ni zmogla uvida, da jo ta moški le izkorišča. Nanj se je navezala, dnevno ga je velikokrat klicala, njeno razpoloženje je pričelo nihati, ni se več zmogla vključiti v vsakodnevne aktivnosti v bivalni enoti in v varstveno delovnem centru. Zaradi epidemiološke situacije tudi stiki v živo niso bili možni. Težave v njenem duševnem zdravju so se stopnjevale do te mere, da je bila potrebna dodatna psihiatrična terapija. Uporabnica s klici ni prenehala, tudi moški jo je še vedno napeljeval k srečanjem, k videoklicem, kjer jo je napeljeval k spolnim odnosom. Njeno funkcioniranje je bilo vedno slabše.

Iz navedenega je vidno, da uporabnica ni zmogla uvida v dejstvo, da jo moški izkorišča za zadovoljevanje svojih potreb, hkrati pa se na njene potrebe ne ozira. Sama si je želela partnerske zveze, prijateljstva, stikov z osebo, na katero se je navezala. Etična dilema, ki se postavlja, je, ali je pravica do izbire partnerja manjša od pravice skrbnice, da odloči za dobro osebe, ki je postavljena pod skrbništvo? Ali pustimo, da s stiki nadaljuje, njene težave na področju duševnega zdravja pa se še poglobljajo, saj z vzdrževanjem stikov le podaljšuje stanje, ki se ne bo rešilo? Njena želja biti z moškim se ne bo uresničila, saj skrbnica temu odločno nasprotuje. Poiskati smo želeli rešitev.

Po ponovnem timskem sestanku je skrbnica kontaktirala moškega ter zahtevala prekinitev stikov. Moški se je po pregovarjanju strinjal, uporabničino telefonsko številko blokiral, stiki so se prekinili. Sčasoma se je tudi uporabnica sprijaznila s tem, njeno funkcioniranje se je postopoma izboljševalo. Uporabnica je bila deležna individualnih obravnav pri psihologu ter pri strokovnem delavcu v bivalni enoti.

Še vedno ostaja etična dilema, ali imamo pravico osebi odvzeti možnost napačnih izbir na račun ohranjanja duševnega zdravja? Strokovni tim, katerega član je tudi psiholog, je sicer tako presodil, vprašanje pa še vedno ostaja.

Primer dileme glede odvzema osebne lastnine

Uporabnik z zmerno motnjo v duševnem razvoju je vključen v institucionalno varstvo in v varstveno delovni center. Več dni zaporedoma je klical s svojega mobilnega telefona številko 113 (30-krat na dan, pri opravljanju klicev ni govoril oz. je le navedel imena uporabnikov in zaposlenih), s strani strokovne delavke je bil opozorjen, naj z vedenjem preneha. Prav tako ga je obiskal policist, ki mu je razložil možne posledice tega ravnanja (kazenska odgovornost). Kljub temu uporabnik s klici ni zmozel prenehati, še vedno je nenehno klical na 113, zato je strokovni tim sklenil, da mu začasno odvzame vse mobilne naprave (mobilni telefon, tablični računalnik). V strokovnem timu je sodeloval tudi psiholog.

Pri tem se je pojavila etična dilema, povezana s pravicami oseb z motnjo v duševnem razvoju, ki jo je psiholog izpostavil tako sodelavcem kot tudi na supervizijskem srečanju. Člen 3.17. *Kodeksa poklicne etike psihologov* (Društvo psihologov Slovenije, 2019) psihologa zavezuje, da je *pozoren na etične dileme, jih prepozna in poskuša reševati v skladu z načeli kodeksa*. Naloga psihologa je tako bila, da izpostavi etično dilemo, in sicer, ali ima ustanova pravico, da uporabniku odvzame njegove osebne stvari. Za koliko časa?

V kolikor bi bile uporabniku odvzete opravilne sposobnosti in bi bil postavljen pod skrbništvo (Družinski zakonik, 2017, čl. 239), bi, upoštevajoč člen 1.3.6. *Kodeksa poklicne etike psihologov* (Društvo psihologov Slovenije, 2019), seznanili skrbnika s tem, da smo uporabniku začasno odvzeli njegovo lastnino. Pred tem bi potrebovali še dovoljenje skrbnika za naša dejanja. Ker temu ni tako, ni bilo seznanjanja.

Člen 1.24. *Kodeksa poklicne etike psihologov* (Društvo psihologov Slovenije, 2019) poudarja, da *psiholog še posebej upošteva pravice in obče dobro obravnavancev, pri katerih sta seznanjanje in pojasnjevanje okrnjena iz objektivnih razlogov (npr. mentalna starost)*. Psiholog ima v tem primeru nalogo, da upošteva uporabnikove sposobnosti in zmožnosti pri uveljavljanju njegovih pravic.

Z uporabnikom je bilo po tem, ko je policija ustanovo seznanila s pogostimi klici na 113, sprva opravljenih več razgovorov. Z njim so bili sklenjeni dogovori o tem, da ne bo klical številke 113, sledil je pogovor s policistom, vendar uporabnik tega ni zmozel upoštevati. Ko je uporabnik s

svojim vedenjem nadaljeval in povzročal morebitno škodo samemu sebi (kaznivo dejanje s klici na 113), se je strokovni tim odločil za odvzem mobilnih naprav in tako preprečil, da bi si uporabnik povzročal škodo. Uporabnik je nekajkrat sicer želel, da se mu naprave vrnejo, sčasoma tega ni več izražal.

Člen 1.2. *Kodeksa* (Društvo psihologov Slovenije, 2019) navaja, da *psiholog pri svojem delu spoštuje in ščiti pravice do zasebnosti, samoodločanja ter avtonomije*. Pravica do samoodločanja zajema tudi odločitev za uporabo mobilnih naprav. Psihologa ta člen opominja, da je mobilna naprava lastnina uporabnika. Odločanje glede pravic oseb z motnjo v duševnem razvoju velikokrat prevzamejo njihovi svojci, zakoniti zastopniki, institucije, okolje. Etično gledano je bil odvzem mobilne naprave odločitev strokovnega tima in s tem poseganje v lastnino tega uporabnika. Na to je psiholog opozoril tudi na supervizijskem srečanju. Supervizorka je potrdila način ravnanja, še posebej, ker v tem primeru ni šlo toliko za samo pravico do uporabljanja svoje lastnine, temveč za preprečitev škodovanja samemu sebi. Uporabniku smo z odvzemom telefona preprečili, da bi dobil denarno kazen. Z etičnega vidika je bilo dejanje ustanove v tem primeru potrjeno.

Na supervizijskem srečanju je bilo med drugim svetovano, da z uporabnikom sklenemo ponovni dogovor o uporabi mobilnega telefona, in sicer, da se uporaba telefona časovno omeji in čas uporabe postopoma podaljšuje. Sklican je bil timski sestanek, kjer so sodelovali uporabnik, psiholog, strokovni delavec in ključna oseba uporabnika. Uporabnik se je strinjal s tem, da se uporaba mobilnika časovno omeji, zavezal se je, da ne bo klical na 113, v kolikor bi dogovor kršil, se mu naprave ponovno odvzamejo.

Uporabnika bomo spremljali in upali, da se bo dogovora zmogel držati. Deležen bo individualnih obravnav pri psihologu, pogovorov s strokovnim delavcem in ključno osebo.

Primer dileme pri sodelovanju z drugo institucijo

Uporabnica z zmerno motnjo v duševnem razvoju je živel s svojo mamo, med tednom je obiskovala varstveno delovni center. Po mamini smrti se je vključila še v institucionalno varstvo. Center za socialno delo je sodeloval v postopku postavitve uporabnice pod skrbništvo. Želeli so psihološko poročilo, ki bi bilo

uporabljeno v postopku postavitve pod skrbništvo. Rok za oddajo poročila je bil le nekaj dni.

Uporabniki, vključeni v storitev varstva, vodenja in zaposlitve, so na podlagi odločitve Komisije za razvrščanje pridobili status invalida, kjer je tudi natančno določena stopnja motnje v duševnem razvoju. Pri izdelavi individualnega načrta se psiholog opira tudi na mnenje komisije. Individualni načrt temelji na oceni funkcioniranja po posameznih področjih ter na opazanju vedenja.

Prošnja za pisanje psihološkega poročila, ki bi zajemalo rezultate psihodiagnostičnih sredstev, je pri psihologu sprožila dilemo, ali takšno poročilo sploh lahko napiše. Psihološko poročilo, ki bi bilo kot dokument uporabljeno v postopku postavitve osebe pod skrbništvo, lahko napiše psiholog, specialist klinične psihologije, torej strokovnjak, kompetenten za pisanje tovrstnih poročil. V varstveno delovnem centru psiholog pri delu z uporabnico ni uporabljal psihodiagnostičnih sredstev, individualne obravnave, v katere se je vključevala uporabnica, so zajemale pogovore, svetovanja, usmerjanja.

Psiholog je prošnjo za pripravo psihološkega poročila zavrnil. Člen 4.2. *Kodeksa poklicne etike psihologov* (Društvo psihologov Slovenije, 2019) jasno navaja, da *se mora psiholog zavedati svojih osebnih omejitev ter omejitev delovnega mesta, raziskave ali vloge v psihološki obravnavi*. Četudi po poklicu psiholog, opravlja naloge na delovnem mestu, ki glede te uporabnice psihologu niso dale dovolj informacij za sestavo psihološkega poročila.

Kot rešitev dileme je psiholog centru za socialno delo ponudil opis funkcioniranja uporabnice. Ta je zajemal opazanja strokovnega delavca in psihologa, in sicer opis vedenja uporabnice ter oceno funkcioniranja po posameznih področjih, izhajajoč iz individualnega načrta. Ali je center za socialno delo dokument v samem postopku postavitve pod skrbništvo uporabil, nam ni znano.

Načelo integritete poklica, še posebej člen 4.14. *Kodeksa poklicne etike psihologov* (Društvo psihologov Slovenije, 2019), ki navaja, da *psiholog spoštuje predpise svojega delovnega mesta v okviru organizacije, kjer dela*, je člen, ki mu psihologi, ki niso na delovnem mestu psihologa, nujno sledijo. Delo psihologa, npr. na delovnem mestu strokovnega delavca, skupinskega ali individualnega habilitatorja v varstveno delovnem centru, pogosto narekuje veliko fleksibilnosti in prilagajanja načinu dela na področju

socialnega varstva ter upoštevanja tudi Kodeksa etičnih načel v socialnem varstvu.

Primer dileme pri ohranjanju poklicne vloge psihologa

Uporabnik z zmerno motnjo v duševnem razvoju je aktivno vključen v socialno okolje, član več lokalnih društev, kjer se samostojno udeležuje in dokazuje. Psiholog in uporabnik sta bila člana istega društva ter sta večkrat sodelovala na zasebnih srečanjih.

Ko se je psiholog zaposlil v varstveno delovnem centru, ki ga obiskuje uporabnik, je bil tako postavljen pred etično dilemo, ki ga opisuje člen 4.8. *Kodeksa poklicne etike psihologov* (Društvo psihologov Slovenije, 2019). Člen navaja, da *v primeru, ko ima psiholog v obravnavi z uporabnikom tudi kakšno zasebno ali družbeno vlogo, pri strokovnem delu vzdržuje poklicno vlogo in se izogiba drugim vlogam v povezavi z obravnavancem.*

Psiholog je bil v dilemi, kako ohranjati svojo poklicno vlogo, saj je uporabnik pričakoval, da bo obravnavan drugače, imel več pravic in privilegijev kot ostali na račun zasebnega poznanstva. Psiholog je ugotovil, da je uporabnik zaradi odnosov v zasebnem okolju do njega vzpostavljal drugačen odnos, pričakoval je drugačno obravnavo, kot so je bili deležni ostali uporabniki. Psiholog je to zaznal, se o tem z uporabnikom pogovoril in svetoval, postavil meje, vendar uporabnik temu ni zmožal slediti. Na račun osebnega poznanstva je uporabnik pričakoval in občasno celo zahteval drugačno obravnavo.

Psiholog je bil v dilemi, kako rešiti nastalo situacijo. Ena možnost bi bila, da se psiholog odpove članstvu v društvu ter tako omeji zasebne stike z uporabnikom. Druga možnost bi bila, da se uporabnika še naprej informira o možnosti ohranjanja obeh vlog psihologa, tako v zasebnem kot poklicnem življenju. Pri izbiri prve ali druge možnosti je vzel v obzir individualne značilnosti uporabnika, njegovo funkcioniranje ter možne posledice ene ali druge izbire. V kolikor bo izbral drugo možnost, mora psiholog vedno znova in znova razmejevati obe vlogi ter ohranjati poklicno etiko tudi v vlogi izven svetovanja. Dobro je, da se o vsakodnevem soočanju z dvojno vlogo v smislu podpore konzultira tudi s kolegi na intervizijskih ali supervizijskih srečanjih.

Ključna spoznanja in smernice za kakovostno etično prakso na področju dela z osebami z motnjo v duševnem razvoju v varstveno delovnem centru

Predstavljeni primeri etičnih dilem, s katerimi se srečuje psiholog, zaposlen v varstveno delovnem centru, so bili izbrani s posebnim namenom.

Prva primera obravnavata pravice oseb z motnjo v duševnem razvoju, in sicer pravico do izbire vedenja, s katerim si lahko škodujejo. Lačen (2016) navaja, da so odločitve oseb z motnjo zaradi njihovih znižanih sposobnosti lahko tudi napačne, celo nevarne. V tem primeru je naloga psihologa, da poskuša uporabnika z različnimi tehnikami, kot so nedirektivno vodenje, prepričevanje, dogovori, zgledi, usmeriti k odločitvam, s katerimi si ne bo škodoval. Iz obeh predstavljenih primerov je razvidno, da s temi pristopi kljub trudu nismo bili uspešni. Uporabnika sta s svojim vedenjem povzročala škodo sama sebi in nista imela uvida v to početje. Potrebne so bile dodatne aktivnosti, ki so posegle v pravice, vendar so ti posegi predstavljali manjše zlo v primerjavi s posledicami, ki bi lahko sledile napačnim odločitvam.

Tretji in četrti primer obravnavata načela integritete poklica psihologa. Psiholog v socialnem varstvu mora ohranjati integriteto svojega poklica ter se tudi zavedati omejitev in jih spoštovati. Opisana primera to potrjujeta.

Psihologa, zaposlenega v varstveno delovnem centru, mora voditi predvsem načelo individualnega pristopa. Vsak uporabnik ima svoje potrebe in želje, pri njihovem uresničevanju se je treba posluževati strokovnih pristopov, kot so komunikacija, vzpostavljanje odnosa, iskanje kompetenc, individualno načrtovanje, sodelovanje zaposlenih, timsko delo, sodelovanje s svojci. Le tako bo tudi strokovno delo etično. Seznanjanje z etičnimi kodeksi ter obravnavanje posameznih primerov v luči teh kodeksov sta podlaga kakovostnemu delu.

Zaključek

Psiholog v varstveno delovnem centru se s stalnim izobraževanjem s področja dela z osebami z motnjo v duševnem razvoju strokovno izpopolnjuje in raste. Smernice dela z osebami z motnjo so se v preteklih desetletjih posodobile, v ospredje so stopili individualni pristop, normalizacija, integracija, pravice in uresničevanje vsega navedenega.

Lačen (2016) izpostavi, da se moramo vsi, ki delamo z osebami z motnjo v duševnem razvoju, truditi, da bi njihove izbire in odločitve postale konstruktivne. Tako bodo dobile objektivno spoznanje, da imajo

pravico odločanja, izbiranja in s tem v skladu s svojimi sposobnostmi reguliranja svojega življenja. Naloga psihologa je, da z navedenim seznanja svoje sodelavce.

Psihologovo delo zajema predstavitev etičnih dilem in vzpodbudo k razmišljanju o rešitvah. Upamo, da smo s pričujočim prispevkom to tudi storili in bomo v pomoč vsem psihologom v varstveno delovnih centrih.

Psiholog vse vključene seznanja s pravicami oseb z motnjo v duševnem razvoju ter predstavlja različne pristope, kako omogočiti zadovoljevanje teh pravic, npr. samozagovorništvo, zagovorništvo (Lačen, 2016). Prav tako uporabnike seznanja z njihovimi pravicami in dolžnostmi, jih informira, opolnomoča in vzpodbuja k uresničevanju pravic.

Etične dileme, ki se nanašajo na uresničevanje pravic, so zelo kompleksne. Pogosto se zgodi, da njihove rešitve niso enoznačne in enostavne, kar se je pokazalo tudi v opisanih primerih reševanja primerov etičnih dilem.

Literatura

- Česen, M. (2017). Dejavnost varstveno delovnih centrov nekoč in danes. *Socialni izziv*, 50–55.
- Dragoš, S. (1994). Etika v socialnem varstvu ali socialnovarstvena etika? *Socialno delo*, 33(6), 515–518.
- Društvo psihologov Slovenije. (2019). *Kodeks poklicne etike psihologov*.
- Družinski zakonik (DZ). (2017). *Uradni list Republike Slovenije*, (15). <https://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2017-01-0729>
- Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu. (2014). *Uradni list Republike Slovenije*, (50). <https://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2014-01-2101>
- Lačen, M. (2016). *Zakaj brez mene? Ne brez mene, prosim! Stališča do oseb z motnjo v duševnem razvoju (tudi druga posebnost in drugačnost se lahko ogleda v tem. Zveza Sožitje: zveza za pomoč osebam z motnjami v duševnem razvoju*.
- Pravilnik o standardih in normativih v socialnem varstvu. (2010). *Uradni list Republike Slovenije*, (45). <https://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2010-01-2321>
- Varstveno delovni center Murska Sobota. (B. l.). *Pravilnik o organizaciji in sistematizaciji delovnih mest Varstveno delovnega centra Murska Sobota* [Interni dokument Varstveno delovnega centra Murska Sobota].
- Zakon o socialnem varstvu (ZSV-UPB2). (2007). *Uradni list Republike Slovenije*, (3). <https://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2007-01-0100>